

Obsah

Předmluva – 9

Poznámka k překladu a transkripci – 12

Úvod – 13

**(Swéerts-)šporkovské prostředí jako laboratoř textových
praxí – 19**

**Překládání ve „věku krásných nevěrníc“ a tradice
neviditelného překladatele – 23**

Sestry Šporkovy a překladatelská praxe mezi aristokratickým
habitem a askezí – 28

Objednavatelství textů rodové reprezentace – 85

Umírání světu v rukou kazatele nebo objednavatele?
Od rétorického výkonu ke komemorativnímu tisku – 88

Duchovní biografie jako rozvinutá kázání?
Zrcadlení vzor(c)ů svatosti – 101

**Patronace drobné devoční literatury
a emocionalizovaná zbožnost – 143**

**Psaní ekonomických preskriptivních textů
a hledání systému morální ekonomie – 175**

**Korespondence jako nástroj kulturní a ekonomické
výměny – 199**

Závěr – 221

**Příloha: Edice korespondence Anny Kateřiny hraběnky
Swéerts-Špork adresované řeholnicím v Sonnenburgu – 229**

Seznam vyobrazení – 293

Prameny a literatura – 296

Summary – 314

Rejstřík osobních jmen a místních názvů – 321

„Text znamená tkanivo i tkáň; ale zatímco až do nynějška se upřednostňovalo tkanivo jakožto hotový výrobek – závoj, za němž se víceméně potutelně skrývá význam (pravda) –, sázíme dnes na tkáň jakožto generativní myšlenku.“

Roland Barthes, Rozkoš z textu, Praha 2008, s. 56

Úvod

V centru mého vědeckého zájmu jsou v této knize sociokulturní praxe intenzivní produkce a reprodukce textů a také zacházení s nimi. Zaměřím se tedy mimo jiné na procesy psaní, překládání, patronace, čtení a směny textů. Budu se soustředit na (swéerts-)šporkovské prostředí, jež mi umožňuje pokusit se o vysoký stupeň komplexity pohledu při zohlednění širokého spektra vazeb a s nimi spjatých sociokulturních toků. Pracuji s pojetím textuality Rolanda Barthesa, který se pokusil definovat pojem textová praxe ve své nástupní přednášce na *Collège de France* v roce 1977 následujícími slovy:

„Literaturou nerozumím soubor anebo řadu děl ani výsek chování či výuky, nýbrž komplexní graf stop jisté praxe: praxe psaní. Při literatuře mám tedy v podstatě na mysli text, tj. tkanivo označujících, která konstituují dílo, neboť text je zhlazení jazyka do roviny; a s jazykem je třeba se utkat a odvádět jej z jeho cesty uvnitř jazyka: nikoliv sdělením, jehož je nástrojem, nýbrž hrou slov, jejíž je divadlem. Mohu tedy mluvit nerozlišeně o literatuře, psaní anebo textu.“¹

1 Roland BARTHES, *Lekce. Inaugurační přednáška na Collège de France*. Přel. Miroslav Petříček. In: Maurice Merleau-Ponty – Claude Lévi-Strauss – Roland Barthes (edd.), *Chvála moudrosti*, Bratislava 1994, s. 85–86. Srov. francouzské znění: „J’entends par littérature, non un corps ou une suite d’oeuvres, ni même un secteur de commerce ou d’enseignement, mais le graphe complexe des traces d’une pratique: la pratique d’écrire. Je vise donc en elle, essentiellement, le texte, c’est-à-dire le tissu des signifiants qui constitue l’oeuvre, parce que le texte est l’affleurement même de la langue que la langue doit être combattue, dévoyée: non par le

Jestliže přijmeme Barthesovo narušení hranic mezi literaturou, psaním a textem a upřednostníme pojem textové praxe, vytvoříme prostor pro komplexnější přístup k textům, jenž zahrnuje procesy vznikání, organizace a strukturování textů, různé způsoby zacházení s nimi, od případné reprodukce, konzumace, směny či prodeje až po uchovávání či destrukci.

Barthesovo přehodnocení konceptu literatury a přesun důrazu na textové praxe je velmi inkluzivní a má mj. důležité konsekvence pro tzv. marginalizované psaní včetně oblasti *gender and women's history*.² Takto nastavená optika také umožňuje výrazně vykročit za hranice tradiční spolupráce historie a literárních studií na poli klasických dějin literatury směrem k užšímu propojování historického bádání, literární teorie a sociokulturní antropologie.

Zaměření na textové sociální praxe s sebou přináší zájem o sféru jednání a aktérství, proto má práce využívá také teorii jednání rozpracovanou sociálním vědcem Pierrem Bourdieuem.³ Pro aristokratické prostředí se jeví jako zvláště příhodný interpretační rámec.⁴ Ostatně (Swéerts-)Šporkové představovali na přelomu 17. a 18. století rod, jehož sociální vzestup byl relativně nedávného data a svou pozici v aristokratickém poli museli velmi obtížně vyjednávat, jak naznačují také sňatkové aliance se spíše méně významnými rody.

message dont elle est l'instrument, mais par le jeu des mots dont elle est le théâtre. Je puis donc dire indifféremment: littérature, écriture ou text." Roland BARTHES, *Leçon/Lektion. Antrittsvorlesung im Collège de France. Gehalten am 7. Januar 1977*, Frankfurt 1980, s. 24.

2 Záměrně volím širší označení *gender and women's history*, jež zahrnuje jak poststrukturalistickou a konstruktivistickou praxi po jazykovém obratu, tak i výchozí sociálněkritické pozice, postupně formulované další přístupy, a především snahy o přemostění mezi nimi. Takto inkluzivní pojetí je preferováno v anglofonním prostředí, které je významným motorem většiny teoretických diskusí na tomto poli. Vývoj metodologických debat představila česky recentně Lucie STORCHOVÁ, *Gender*, in: Lucie Storchová a kol. (edd.), *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*, Praha 2014, s. 194–204.

3 Srov. v češtině zejména systematická práce Pierre BOURDIEU, *Teorie jednání*, Praha 1998.

4 V českém prostředí uvedl Bourdieuho teorii praxe do výzkumu aristokracie především Petr MAŤA, *Svět české aristokracie 1500–1700*, Praha 2005.

Historiografická reprezentace aktérství, zejména v případě žen z okolí Františka Antonína Šporka a jeho adoptovaného syna Františka Karla Swéerts-Šporka, byla dlouho výrazně upozaděna. Pokud se pozornost stočila ke dvojici sester Marii Eleonoře a Anně Kateřině, badatelé je představovali především ve vztahu ke slavnému otci, jako ženy plnící jím zadané překladatelské úkoly. I dosavadní literatura však postřehla, že vůči Františku Antonínu Šporkovi projevovaly nemalou míru vzpurnosti a vzdoru.⁵ Za velmi signifikantní přitom považují, že zdroje jejich vzpurného chování lze spatřovat v řeholním prostředí, jež s sebou neslo určité prvky náboženské radikality a sociálního experimentování. Právě protínání aristokratického a náboženského habitu obou sester i Františka Karla Swéerts-Šporka bude jednou z os předkládané práce.⁶

Studium raně novověkých praxí psaného a tištěného slova je také oblastí, v níž z prací Pierra Bourdieuho v mnohém čerpá historik Roger Chartier, klasik dějin knižní kultury.⁷ Na těchto stránkách se ovšem neomezíme na knižní produkci, ale bude nás zajímat šířeji písemná kultura či narativní textové praxe, jež se v případě Swéerts-Šporků prolínají, např. v podobě úryvků korespondence editované v životopisech.

Šporkovské a swéerts-šporkovské bádání je v českém prostředí dlouhodobě spojováno především s vysokou vizuální kulturou a jako takové tradičně přitahuje i zájem veřejnosti. Tato monografie se naopak zaměřuje na textovou rovinu a oblast tzv. hmotné či materiální kultury, jež má na domácí badatelské půdě

5 Srov. především Pavel PREISS, *František Antonín Špork*, Praha – Litomyšl 2003, s. 38, 108–109, Milena LENDEROVÁ – Jitka RADIMSKÁ, *Barokní čtenářky Eleonora a Anna Kateřina Šporkovy, Marie Arnoštka Eggenbergová*, in: Milena Lenderová (ed.), *Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002, s. 140–141. Nejnověji se nezdařenému pokusu Anny Kateřiny vzepřít se otcem vnucovanému sňatku a prosadit si vstup do kláštera celestinek věnuje nově vznikající práce Ignáce HRDINY a Hedviky KUCHAROVÉ *Záhady kolem sňatku Anny Kateřiny Šporkové* (rukopis).

6 Ke konceptu habitu srov. Pierre BOURDIEU, *Outline of a Theory of Practice*, Cambridge 2012, s. 78.

7 Srov. kupř. Roger CHARTIER, *The Order of Books. Readers, Authors, and Libraries in Europe Between the Fourteenth and Eighteenth Centuries*, Stanford 1994. Roger CHARTIER, *Figures of the 'Other'. Peasant Reading in the Age of the Enlightenment*, in: Roger CHARTIER, *Cultural History Between Practices and Representations*, Cambridge 1993, s. 151–171.

tradici zejména v pracích Lydie a Josefa Petráňových.⁸ Od 80. let 20. století však studium materiality prochází v zahraničí velmi dynamickým vývojem, jenž je v českém prostředí reflektován dosud jen okrajově.⁹ Tzv. obrat k materialitě přinesl nejen nové docenění hmotné kultury, ale také narušení hranic mezi texty a artefakty a zohlednění fyzických i ekonomických aspektů jejich produkce, distribuce, konzumace a interpretačních proměn. Ve své práci se tak zaměřím na provázanost textuality, materiality, kulturních reprezentací a sociálních praxí. Swéerts-šporckovskou participaci na produkci textů, textilních a jiných artefaktů představím jako komplexní kolaborativní projekty, jež jsou pro předmoderní společnosti charakterističtější než díla vzniklá bez dalších zásahů pouze rukou jediného autora. Jak opakovaně upozorňují např. Roger Chartier a Peter Stallybrass, západní idealistický konstrukt originálního autorského díla jako vzniklého jednou rukou (mj. prototypicky spjatý s vytvářením kánonů velkých děl) zatlačuje do pozadí pluralitu aktérství a materiálních forem, jež celý výsledek často spoluutvářely.¹⁰

-
- 8 Srov. kupř. Josef PETRÁŇ a kol., *Dějiny hmotné kultury II*, sv. 1, Praha 1995. Josef PETRÁŇ a kol., *Dějiny hmotné kultury II*, sv. 2, Praha 1997. Ve šporckovském bádání se určité náznaky projevují v rámci postupného zpracovávání knižních fondů. Srov. např. Jindřich KOLDA – Ignác Antonín HRDINA, *Historická knihovna Hospitálu Kuks a její romanisticko-kanonistický fond*, Praha 2014.
- 9 Děje se tak spíše mimo historické vědy. Srov. zejm. nedávno Richard MÜLLER – Josef ŠEBEK (edd.), *Texty v oběhu. Antologie z kulturně-materialistického myšlení o literatuře*, Praha 2014. V oblasti výzkumu historické knižní kultury k nám neomaterialismus proniká především právě prostřednictvím prací Rogera Chartiera. V zahraničí k materialitě knih srov. nedávno např. Peter STALLYBRASS – Roger CHARTIER, *What is a book?* In: Neil Fraistat – Julia Flanders (edd.), *Cambridge Companion to Textual Scholarship*, Cambridge 2013, s. 188–204. Též Helen SMITH, 'Grossly Material Things'. *Women and Book Production in Early Modern England*, Oxford 2012.
- 10 Nejnověji srov. zejm. jejich společnou studii P. STALLYBRASS – R. CHARTIER, *What is a book?* Autoři v ní konfrontují v západní tradici vlivný neoplatónský koncept knihy jako takřka autonomního myšlenkového celku jednoho autora s pojetím knihy jako palimpsestu či polyfonní, respektive intertextuální materiální praxe. Obdobně pak Stallybrass s Ann Rosalind Jones analyzují roli oděvů a textilií jako utvářejících subjekt. Srov. práci Peter STALLYBRASS – Ann Rosalind JONES, *Renaissance Clothing and the Materials of Memory*, Cambridge 2001.

Podněty současného kulturně-materialistického myšlení se tedy jeví jako vhodné pro uchopení úzkého propojení (swéerts-) šporkovského diskursu zbožnosti se sociálními praxemi a jejich nejrůznějšími materializacemi v podobě knih, dopisů, devočních soch, obrazů či textilií.¹¹ S využitím antropologie daru a bádání o transkulturalitě se budu snažit postihnout komplexní toky ekonomické směny a s nimi úzce související sociální vazby a procesy kulturní výměny.

Zkoumání procesů kulturního transferu či výměny bývá souhrnně řazeno k tzv. relačním (vztahovým) dějinným přístupům, jež konceptualizují a analyzují různé podoby překračování hranic, ať již státních, regionálních, kulturních, konfesních, jazykových či jiných.¹² Pro cíle této práce však považuji za účelné rozlišovat v určité volně návaznosti na Petera Burkea obousměrné procesy či toky, jež mají charakter výměny (např. korespondence a spolu s ní posílané předměty, jež nabízí propojení sociokulturní a ekonomické směny) a transferové procesy, jež jsou svou povahou spíše jednosměrné (např. překládání textů), aniž by však bylo možné zmíněné vymezení absolutizovat.¹³ Samotná

11 Jak je patrné, dávám přednost pojmu praxe před praktiky, neboť druhý z nich vnímám v českém jazykovém úzu jako spíše negativně konotovaný (srov. např. spojení „nekalé praktiky“, ale „příklady dobré praxe“). V literatuře se však lze setkávat s oběma tvary.

12 Metodologicky srov. recentní shrnutí Veronika ČAPSKÁ – Lucie STORCHOVÁ, *Transkulturalita místo národní mytologie? Historický výzkum kulturní výměny*, Dějiny – teorie – kritika 12, 2015, s. 187–201.

13 Srov. „Again, the idea of a ‘transfer’ of knowledge is less helpful than the idea of the transfer of technology on which the concept was modelled. For one thing, when there is an encounter between two cultures, information usually flows in both directions, even if in unequal amounts. We might therefore speak of intellectual or cultural ‘exchanges’. But even the term ‘exchange’ is unsatisfactory in some ways. Like the old term ‘tradition’, it implies handing over something that remains more or less unchanged. However, it has become increasingly apparent in the last generation, in studies ranging from sociology to literature, that ‘reception’ is not passive but active. Ideas, information, artefacts and practices are not simply adopted but on the contrary, they are adapted to their new cultural environment. They are first decontextualized and then recontextualized, domesticated or ‘localized’. In a word, they are ‘translated.’ Peter BURKE, *Translating Knowledge, Translating Cultures*, in: Michael North (ed.), *Kultureller Austausch. Bilanz und Perspektiven der Frühneuezeitforschung*, Köln – Weimar – Wien 2009, s. 69–70.

etymologická spřízněnost mezi slovy transfer a překlad (lat. infinitiv *transfere*, minulé participium *translatus*), stejně jako sociálně antropologická tradice výzkumu tzv. kulturního překladu ukazují na nemožnost ostrého pojmového rozlišení a naopak nutnost zohlednit, že tzv. kulturní překlad zahrnuje možnost vzájemné interakce či propojení (*entanglement*), tedy eventuálního obousměrného působení.¹⁴ Je na místě také vyzdvihnout starší koncept kulturní transmise Anthonyho Graftona, jenž se jeví jako možný zastřešující pojem pro procesy transferu i výměny. Grafton pojímal kulturní transmisi jako přenos, jenž nemusí být jednosměrný a chápal jej jako určité synonymum pro tradici ve smyslu kreativní adaptace a v jistém napětí vůči inovaci.¹⁵ V následujícím textu se budu snažit reflektovat nastíněné nuance i stále probíhající diskusi nad pojmy a přístupy sociokulturní výměny, transferů či překladů.

14 Srov. Peter BURKE, *Cultures of Translation in Early Modern Europe*, in: Peter Burke – Ronnie Po-chia Hsia (edd.), *Cultural Translation in Early Modern Europe*, Cambridge 2007, s. 26. Ke conceptualizaci provázanosti (*entanglement*) srov. V. ČAPSKÁ – L. STORCHOVÁ, *Transkulturalita místo národní mytologie?*, s. 195.

15 Anthony GRAFTON, *Introduction: Notes from the Underground on Cultural Transmission*, in: Anthony Grafton – Ann Blair (edd.), *The Transmission of Culture in Early Modern Europe*, Philadelphia 1990, s. 1–7.